

YU ISSN 0027-8084
UDK 808.61./62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

XXXIV/1—2

**БЕОГРАД
2001**

Digitized by Google

НАШ ЈЕЗИК

Књига XXXIV

Св. 1–2 (2001)

САДРЖАЈ

Ч л а н ц и

Граматика

- Једно давно постављено питање: значе ли *ојкад* и *ојкако* исто
(МИЛКА ИВИЋ) 1
- Кушаров модел заједничког књижевног језика и правописа за
Хрвате и Србе (ЉУБОМИР ПОПОВИЋ) 6
- О асиметричним кондензованим низовима
(РАДОЈЕ СИМИЋ — ЈЕЛЕНА ЈОВАНОВИЋ) 45
- Граматичка основа и наставци именица типа *име-имена*
(МИРОСЛАВ НИКОЛИЋ) 71

Језичка култура и нормативистика

- О бирократизацији српског језика (ДУШКА КЛИКОВАЦ) 85
- О ктетицима *српски* и *србијански* у свјетлу лексичко-семантичке
норме (МИЛАН ШИПКА) 111
- Стандардни језик и дијалекти (СРЕТО ТАНАСИЋ) 123

Лексикологија и семантика

- Информације о граматичкој и лексичкој спојивости у
дескриптивном речнику (СТАНА РИСТИЋ) 131

Прилози

- О конвезији сложених придева у именице (СТАНИМИР РАКИЋ) 141
- Прилог Семантичко-деривационом речнику српскога језика
(Деривационо гнездо придева *добар*)
(РАЈНА ДРАГИЋЕВИЋ) 145
- Статус српског језика у образовању (ЈОВАНКА РАДИЋ) 152

Прикази

- Иван Клајн, Творба речи у савременом српском језику. Први део:
Слагање и префиксација (МИРОСЛАВ НИКОЛИЋ) 157
- Првослав Радић, Турски суфикси у српском језику
(МИЛИЦА РАДОВИЋ-ТЕШИЋ) 162
- Рајна Драгићевић, Придеви са значењем људских особина у
савременом српском језику (АЛЕКСАНДРА МАРКОВИЋ) 166
- Мирослав Николић, Обратни речник српскога језика
(ДАРИНКА ГОРТАН-ПРЕМК) 170

СТАНИМИР РАКИЋ
(Београд)

О КОНВЕРЗИЈИ СЛОЖЕНИХ ПРИДЕВА У ИМЕНИЦЕ

Сложенице се од одговарајућих фраза разликују акцентом, спојеним писањем или посебним значењем. У граматицима енглеског језика се посебан значај придаје критерију акцента и семантичком критерију због непоузданости критерија спојеног писања (нпр. сложеница *word-formation* се може писати и одвојено *word formation* и са цртом *word-formation*). У традиционалној енглеској граматици је нарочито истицан семантички критериј изолације значења којим се сложенице разликују од фраза (нпр. *blackboard* не значи исто што и *black board*, а *blackberry* исто што и *black berry*); овај критериј је чак проглашаван за главну демаркацију сложеница према фразама (в. Јасперсен 1942: 134).¹ Bloomfield (1933: 227) је, међутим, одбацио овај критериј указујући да многе фразе имају исто тако специјализовано значење. Већина лингвиста ипак прихвата да је изолација или специјализација значења један од главних критерија у одређивању сложеница од којих изгледа ниједан није нужан.²

У српском језику сложенице се пре свега разликују јединственим акцентом и спојеним писањем. Семантички критериј који је толико ценила традиционална грамика у српском језику није ни довољан ни нужан. Тако нпр. фразе *велика зверка*, *зобрањено воће*, *црвени карџон*, *йрав угао*, *сајунска ојера*, *луда кућа*, *уски кругови* имају изоловано зна-

¹ Јесперсен наводи чланак Brugmann-a 'Das Wesen des sogenannten Wortzusammensetzung', *Berichte d. sachs. Ges. d. Wiss. phil. hist. Kl.* 52 (1990), стр. 359.

² Према Lyons-у (1977) појава специјализације значења је неминовна у нормалној употреби језика. Сложенице често настају као синтаксичке фразе, али у процесу утврђивања стичу мање или више посебно значење. Тај процес Lyons назива институционализацијом (в. Lyons 1977: 524, Bauer 1983: 48). Тако нпр. *telephone box* може да значи кутију која је слична телефону, кутију на којој се налази телефон, која функционише као телефон итд., али се ипак та значења игноришу и издваја као главно значење телефонске говорнице. Меу (1975: 62) указује на то да је специјализација значења сложеница само једна манифестација арбитрарности језичког знака уопште. Утврђене сложенице се разликују од простих лексичких јединица тиме што њихов првобитни избор обично није арбитраран, већ мотивисан значењима или делом значења конститутивних елемената, али кад већ једном постану конвенционални знаци и за сложенице је важан једино однос укупне форме према укупном значењу.

управо бележе једино то значење речи. Слично томе *здовоља* је ипак само *'зла воља'*, *главдоља* *'бол у глави'*, а *вддојад* *'пад воде'*.

Друго, лако је уочити да у највећем броју случајева уопште не постоје одговарајући сложени придеви из којих би се конверзијом изводиле именице. Тако не постоје синхрони придеви *сунцокрећ*, *риболов*, *йароброд*, *зलोља*, *добровоља* који би представљали исходниште конверзије. Уколико је друга компонента глаголска именица, конверзија је у принципу могућа јер се могу замислити придеви типа *сунцокрећ* са значењем особине онога што се окреће према сунцу, али је чињеница да таквих придева ипак нема. Речници додуше бележе постојање придева са другом глаголском компонентом: *брздойлей*, *брздорек*, *брздойрк*, *крайкорек*, *лейдорек*, *малдорек*, *слайкдохран*, *самдохран*, *слайкдорек* итд., али не постоје и именице исте грађе, тј. не постоји правило конверзије таквих придева у именице. Једини изузетак, колико је нама познато, је пар *злогук* адј. — *злогук* им., али тај изузетак није довољан за формулисање правила.

Тако долазимо до нашег трећег запажања: није тачна Белићева тврдња да се од сложених придева лако граде одговарајуће именице (Белић 1950: 171). Конверзија сложених придева у именице има извесну плодност једино уколико друга компонента означава неки део биљке или животиње. Тако се у речнику Деановића и Јернеја (1982) могу забележити следећи примери конверзије:

- бјелобрк адј. — бјелобрк м.
- бјелогуз адј. — бјелогуза ж. (зоол.)
- бјелоног адј. — бјелонога ж. (бот.)
- бјелолист адј. — бјелолист м. (бот.)
- црнореп адј. — црнореп м. (зоол.)
- дугобрк адј. — дугобрк м.
- оштрелист адј. — оштрелисти м. пл. (бот.)
- златоглав адј. — златоглав м. (бот.)
- златоуст адј. — златоуста ж. (бот.)
- жутотрн адј. — жутотрн м. (бот.)

У овом списку именице означавају у великој већини биљне и животињске врсте које се у датим примерима конверзијом дефинишу преко својстава појединих делова тела. Људи се обично не класификују према деловима тела, већ према неким етничким, културним или идеолошким карактеристикама, па конверзија придева у именице према својствима делова тела није прагматички оправдана. У (1) налазимо додуше *бјелобрк* и *дугобрк*, али се бркови и брада само условно могу схватити као делови тела — они се могу одстранити, а носе се зависно од обичаја и моде.³

³ Постоје нпр. изведенице *белокапац* и *црнокошуљаш*, али се оне заснивају на фолклорним и идеолошким обележјима. У енглеском језику постоји сложеница *redskin* за означавање америчких Индијанаца, али је она проскрибована као табу јер се сматра увер-

Можемо закључити да правило конверзије сложених придева у именице има извесну продуктивност једино уколико именичка компонента означава део тела биљке или животиње. Уколико то није случај, конверзија сложеног придева у именицу никако није могућа. Тако се придеви типа *много̀члан*, *много̀длик*, *много̀дџран*, *вишѐдџран*, *вишѐдџрук* никако не конвертују у именице. Конверзија придева у именице у српском језику подлеже дакле стриктним ограничењима и никако не може имати онај опсег и примену како је то претпостављао Белић.⁴

ЛИТЕРАТУРА

- Bauer L. 1983. *English Word-Formation*, London and New York, Longman.
- Белић, А. 1936. О грађењу нових речи, *Наш језик*, год. IV, св. 6.
- Белић, А. 1949. *Савремени српскохрватски књижевни језик*, II део: Наука о грађењу речи, Научна књига, Београд.
- Белић, А. 1950. О сложеницама, *Наш језик*, књига I, нова серија, св. 5–6.
- Bloomfield, L. 1933. *Language*, Holt, Rinehart и Winston, New York.
- Deanović, M. и J. Jerneja 1982. *Hrvatsko ili srpsko-talijanski rječnik*, peto izdanje, Školska knjiga, Zagreb.
- Jespersen, O. 1942. *A Modern English Grammar on Historical Principles*, part IV, Morphology, Copenhagen.
- Lyons, J. 1977. *Semantics*, vol. 1, 2. Cambridge University Press, Cambridge.
- Mays, W. J. 1975. *Compound Adjectives in English and the Ideal Speaker-Listener*. North Holland, Amsterdam.
- PM — *Речник српскохрватског књижевног језика I–VI*, Матица српска, Нови Сад, прва три тома са Матицом хрватском, Загреб.
- Стевановић, М. *Савремени српски језик I*, четврто издање, Научна књига, Београд.

S u m m a r y

Stanimir Rakić

ON CONVERSION OF COMPOUND ADJECTIVES INTO NOUNS

The author discusses Belić's views of determinative nominal compounds as conversions of compound adjectives and finds that Belić was wrong on three accounts. Firstly, in that he tried to prescribe what determinative nominal compound should mean what is an utterly futile and useless undertaking, and secondly in assuming that there are always synchronic compound adjectives which may serve as bases of conversion. His third mistake was the unwarranted assumption that there is always a rule of conversion which can turn compound adjectives into nouns. The author shows that some productivity in Serbian has only a rule of conversion which turns compound adjectives into nouns denoting some animal and plant species.

дљивом. Провинцијализми типа *голошијан* у српском језику, које још бележи PM, такође се готово више не употребљавају јер се сматрају агресивним и увредљивим. Према данашњем језичком осећају такав назив се односи првенствено на кокош или певца.

⁴ Можемо претпоставити да још једна околност утиче на конверзију придева у именице које означавају животињске врсте. Биљне и животињске врсте представљају јасно одељене скупове који се уочљиво издвајају управо по одликама неких својих делова тела. Ова уочљива денотативна веза олакшава конверзију (1). Слична денотативна веза постоји и у случају именица *белокаџац* и *redcoat*.